

Коновальчук І.М. Умови конструктивної взаємодії батьків і дітей у ситуації конфлікту //Підготовка фахівців у контексті становлення Нової української школи /за заг. редакцією В.Є. Литньова, Н.Є. Колесник, Т.В.Завязун. – Житомир : ФОП «Н.М. Левковець», 2018. – У 2-х ч. – Ч. I. – С. 70-74.

Коновальчук І. М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка,
асистент кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій

УМОВИ КОНСТРУКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ У СИТУАЦІЇ КОНФЛІКТУ

Нова українська школа орієнтована на виховання особистості, яка готова до гармонізації відносин з собою та іншими людьми, налаштована на самореалізацію, свободу й відповідальність у своїх вчинках, здатна до налагодження продуктивної соціальної взаємодії. Такі якості особистості закладаються ще з раннього дитинства й провідна роль у цьому процесі завжди належала й буде належати сім'ї. Разом з тим, в останні роки у функціонуванні сучасної сім'ї спостерігається низка тенденцій, які деструктивно позначаються на взаєминах дітей і батьків, що, в свою чергу, негативно впливає на розвиток особистості дитини. Постійна зайнятість батьків призводить до формалізації стосунків, зменшення тривалості й збіднення змісту їх спілкування з дітьми. Психолого-педагогічна некомпетентність батьків, дефіцит ширості, уважного ставлення один до одного, зростання кількості стресів та екстремальних ситуацій, збільшення кількості розлучених, неповних, неблагополучних сімей є тими чинниками, які зумовлюють проблеми у взаємовідносинах дітей і батьків.

Результати психолого-педагогічних досліджень проблем у взаємовідносинах дітей і батьків та їх впливу на формування особистості дитини висвітлено в роботах А. Адлера, А. Болдуїн, Д. Баумрінд, О. І. Бондарчук, Г.Я. Варги, Т.В. Говорун, Е.Г. Ейдемільера, В.В. Юстицкіса, О.І. Захарова, Н.А. Коваль, А.Є. Лічко, О.Б. Насонової, А.С. Співаковської, В.В. Століна, Дж.Уотсон та ін.. Науковці відзначають, що зі вступом дитини до школи зростають ризики у виникненні проблем у взаємодії дітей і батьків,

оскільки перехід від сімейного виховання до системи шкільного навчання і виховання є складним процесом, який суттєво змінює соціальну ситуацію розвитку дитини, додає нових суперечностей у її спілкуванні з оточуючими. Зміна життєво важливих потреб та інтересів дитини, розширення сфери її діяльності часто викликають ситуації, що призводять до конфліктів з батьками. Адаптація до нових умов, оволодіння новими формами соціальної поведінки в значній мірі можуть стимулюватися або гальмуватися характером стосунків між дитиною і дорослими в сім'ї.

Мета статті полягає у виділенні та аналізі умов конструктивної взаємодії дітей і батьків у ситуації конфлікту.

Взаємодія – це процес безпосереднього чи опосередкованого впливу суб'єктів один на одного, який породжує їх взаємообумовленість та зв'язок. Л. Е. Орбан-Лембрик визначає взаємодію як взаємозалежний обмін діями, організацію людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності [6, с. 215]. Якщо в контактах між людьми виникають певні розбіжності, антагонізм позицій, цінностей, цілей і мотивів, інтересів і дій, то процес взаємодії може ускладнюватися аж до міжособистісного конфлікту. На психологічному рівні конфліктна взаємодія проявляється в сильних негативних переживаннях її учасників, в стресах, розчаруваннях, почутті провини, в зміні системи стосунків, у неприйнятних формах поведінки.

Конфлікти між дітьми молодшого шкільного віку й батьками є складними ситуаціями соціальної взаємодії. Основними причинами таких конфліктів є нерозуміння і неврахування батьками вікових та індивідуальних особливостей і потреб дітей, невідповідність вимог й очікувань батьків можливостям і потребам дітей, загострення негативних поведінкових проявів суб'єктів взаємодії тощо. Конфлікти між дітьми й батьками створюють психотравмуючі ситуації, які викликають переживання тривоги, незадоволеності, нервово-психічної напруги, провини. Якщо такі ситуації тривалі, то в дітей формуються негативні особистісні якості – дратівливість, невпевненість, замкнутість тощо. Постійне сприйняття дітьми, як зразків, деструктивних форм спілкування й поведінки призводить до того, що з часом вони стають для них типовими

моделями взаємовідносин з іншими людьми. З особливостей дітей, що сприяють виникненню конфліктної поведінки, зазвичай виділяють низьку успішність, акцентуації характеру, що породжують порушення правил поведінки, неслухняність, упертість, егоїзм тощо [5, с. 156].

Більшість науковців сходяться на думці, що для попередження конфліктів і їх оптимального вирішення необхідна організація конструктивної взаємодії, яка спрямована на усунення суб'єктивних та об'єктивних чинників назриваючого або вже наявного зіткнення, подолання суперечностей неконфліктними способами, гармонізацію взаємин між дітьми та їх батьками. Конструктивна взаємодія як форма міжособистісної взаємодії, що зумовлює розвиток конфлікту та його результат, характеризується наступними особливостями: мотивацією на вирішення конфлікту із збереженням стосунків, неупередженим та толерантним ставленням до опонента, сприйняттям його як рівноправного партнера, співробітництвом та співтворчістю у процесі пошуку взаємовигідного рішення, здатністю плідно впливати на партнера [4, с. 69].

Конструктивна взаємодія розглядається нами як спосіб побудови відносин на основі: врахування та об'єднання інтересів обох сторін, взаєморозуміння, визнання права та свободи кожного на реалізацію своїх потреб і цілей, почуття обов'язку та відповідальності перед партнером, здатності чути, розуміти, прийняти позицію іншого й поступатися власними амбіціями. Видатний конфліктолог М.І. Пірен наголошує на необхідності вивчення причин конфліктів для успішного їх запобігання та вирішення. Вона розрізняє тип конфлікту за двома основними критеріями: при деструктивному (руйнуючому) конфлікті відносини між людьми не покращуються, а конструктивний конфлікт сприяє поглибленню взаєморозуміння; при деструктивному конфлікті проблема, що його викликала, залишилася нерозв'язаною, а за конструктивного підходу знаходять її рішення [7, с. 89-99]. А.Я. Анцупов визначив, що для попередження деструктивних конфліктів важливо знати не тільки що робити, але і вміти спрямувати конфліктну ситуацію в конструктивне русло. Це діяльність з усунення об'єктивних і

суб'єктивних причин зіткнення, вирішення протиріч неконфліктними способами [1, с. 61].

Конструктивна взаємодія між дітьми й батьками полягає у позитивній мотивації до спільного пошуку та вирішення протиріч, умінні батьків встановлювати контакти з дітьми, налагоджувати довірливе спілкування, об'єктивно, чуйно та врівноважено ставитися до проблем дітей, зрозуміло й чітко пояснювати власну позицію. Серед ознак, які характеризують конструктивну взаємодію в ситуації конфлікту О.А. Карабанова відмічає: вирішення проблем сімейної взаємодії на основі інтеграції та поступок, врахування інтересів всіх членів родини, зміцнення відносин, покращення взаєморозуміння, підвищення спроможності ефективно розв'язувати нові конфлікти, зниження рівня конфліктності, поліпшення емоційного клімату сім'ї в цілому та емоційного статусу кожного з її членів [3, с.275].

Американський психолог Т. Гордон запропонував модель "сімейної ради" для вирішення батьківсько-дитячих конфліктів, основна теза якої полягає в тому, що конструктивний конфлікт – це конфлікт де немає переможців та переможених, а деструктивний підхід – це нав'язування переможцем своєї волі переможеному. Конструктивний підхід, полягає в пошуку рішення проблеми на основі принципу рівноправності всіх учасників конфлікту незалежно від віку й рольової позиції в сім'ї. Неодмінним при цьому є правило обов'язкової прийнятності способу розв'язання конфлікту для всієї сім'ї [2, с. 258].

До деструктивного конфлікту найчастіше призводить непідготовленість батьків до ефективних дій у проблемних ситуаціях, невміння впливати як на власну поведінку так і на поведінку дитини.

Аналіз досліджень з конфліктології та конкретних практичних ситуацій уможливорює виділення умов конструктивної взаємодії батьків і дітей в ситуації конфлікту.

1. Розуміння батьками й дітьми один одного, мотивів своєї поведінки. Необхідно проявляти справжній інтерес до проблем дитини, толерантно ставитися до її позиції, визнавати її право на власну думку і навіть помилку.

Поважати гідність дитини. Прагнути в спілкуванні з дітьми до співпраці або компромісу.

2. Здатність батьків до саморегуляції свого психологічного стану, зниження тривожності, гіперопіки й агресивності, використовуючи методи аутогенного тренування, фізичні вправи, відпочинок. Підтримка позитивного соціально-психологічного клімату в сім'ї.

3. Уникнення негативних емоцій, вдаючись до способу оптимістичного прогнозування розвитку подій, пошуку можливостей позитивної зміни ситуації, передбачення різних варіантів розвитку взаємодії.

4. Здатність батьків зберігати конструктивну взаємодію всупереч впливу конфліктогенних факторів. Конфліктостійкість батьків проявляється в їх емоційно-вольовій витримці, в якості когнітивних процесів, у мотивах поведінки в конкретній ситуації, педагогічно доцільних стилях спілкування.

5. Наявність в батьків і дітей почуття гумору, що дозволяє знизити рівень напруги та зняти негативні емоції у виникаючій конфліктній ситуації, уможливорює не сприймати її як трагічну й безповоротну.

6. В спілкуванні з дитиною потрібно оцінювати й враховувати її актуальний настрій, не перебивати дитину, дати їй висловитися, проявляти зацікавленість до її аргументів.

7. В складних ситуаціях, які об'єктивно потребують зміни поведінки дитини, батькам слід чітко відстоювати та пояснювати свою позицію, водночас бути справедливими, гнучкими, толерантними у спілкуванні з дитиною.

8. Для конструктивного виходу з конфліктної ситуації не можна розширювати сферу протидії з дитиною, не збільшувати коло проблем, а обговорювати тільки ті, які спричинили конкретний конфлікт.

Конструктивній поведінці батьків у конфліктних ситуаціях з дітьми допоможуть наступні рекомендації: завжди пам'ятати про індивідуальність дитини; враховувати, що кожна нова ситуація вимагає іншого рішення; намагатися прийняти вимоги дитини; розуміти, що для зміни ситуації потрібен час; протиріччя сприймати як фактори нормального розвитку; виявляти послідовність у вихованні дитини; частіше пропонувати дитині самостійний

вибір з декількох альтернатив; схвалювати різні варіанти та прояви конструктивної поведінки; спільно шукати вихід шляхом зміни ситуації; доступно роз'яснювати можливості негативних наслідків деструктивної поведінки; розширювати діапазон моральних, а не матеріальних заохочень; демонструвати власний позитивний приклад взаємодії.

Список використаних джерел

1. Анцупов А. Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе / А. Я. Анцупов – М.: Гуманит. изд; центр ВЛАДОС, 2003. – 208 с.
2. Гордон Т. Р. Е. Т. Повышение родительской эффективности / Т. Гордон, А. Фромм. – Екатеринбург : АРД ЛТД, 1997. – 608 с.
3. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: Учеб. пособие / О.А. Карабанова. – М. : Гардарики, 2005. – 320 с.
4. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта: Учеб. пособие / Г.В. Ложкин, Н.И. Повякель. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
5. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): Навч. посібник / В. М. Нагаєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 198 с.
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.
7. Пірен М.І. Основи конфліктології: Навч. посібник / М.І. Пірен. – К., 1997. – 378 с.